

TÜRK MASALLARINDA KOZMİK BİR VAROLUŞ BİÇİMİ: GÜNEŞ VE SEMBOLİK YANSIMALARI

A COSMIC FORM OF EXISTENCE IN TURKISH FAIRY TALES: THE SUN AND ITS SYMBOLIC REFLECTIONS

Serdar Deniz ÖZDEMİR*

ÖZ: İnsan ruhuna yönelen fenomenlerin sembolik taşıyıcısı olan masal, halkın ortak hafızasında yer alan değerler bütünüdür. Bu değerler somut ve soyut pek çok motif etrafında birleşerek anlamlı bir varoluşun da temsilcisi konumunda bulunur. Hayalin en saf formlarıyla şekillenen yapısı, aynı zamanda gerçeklikle doğrudan ve dolaylı ilişkisi, sembollerle örülü anlam katmanları, masalı halk anlatıları arasında son derece özel bir noktaya taşımaktadır. Masalın fantastik dünyasında hayat bulan semboller içerisinde Güneş'in ve ona bağlı olarak ortaya çıkan kozmik imgelemin de sembolik açıdan değerli bir görünüme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Gücü, parlaklığı, aydınlığı, ilerlemeyi, genişlemeyi, yayılmayı ve insanın içsel potansiyelini temsil eden Güneş, mitik düşüncüyü göksel figürler içerisinde en belirgin şekilde etkileyen gök cisimidir. Sahip olduğu muazzam kuvvetle birlikte insanın aradığı ve açığa çıkarmak için çaba harcadığı sırrın merkezine konumlandığı Güneş'in, Türk masallarında sembolik işlevinin oldukça çeşitli bir görünüm arz ettiğini söylemek mümkündür. Anadolu'dan ve Türk dünyasından derlenen masal metinlerinde yer alan Güneş sembolünün ele alınacağı bu makalede, kolektif kodlarımızda yer alan imgelerin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Makalenin kapsamını Anadolu'dan ve Türk dünyasından derlenip bilimsel bir bakış açısıyla kitap/kitap bölümü şeklinde yayımlanan eserlerdeki masallar oluşturmaktadır. Çalışmanın araştırma evrenine "Altay Masalları, Özbek Halk Masalları, Kazan-Tatar Masalları, Kazak Masallarında Seçmeler, Çuvaş Masalları, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Elazığ Masalları ve Propp Metodu, Taşeli Masalları ile Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması" adlı eserler dâhil edilmiştir. Makalede Türk masalları etrafında tespit edilen Güneş sembolü, sahip olduğu anlam bağlamında alt başlıklar şeklinde açıklanmıştır. Sonuç olarak insanın mitolojik çağlardan günümüze kadar ulaşmaya çaba harcadığı bilgi içerisinde Güneş'in de bulunduğu ve Türk masallarının, Güneş merkezli sembolik düşüncenin güçlü bir temsilcisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Masal, Güneş, sembol, kültür, kült.

ABSTRACT: Fairy tales, as symbolic carriers of phenomena directed towards the human soul, represent a set of values embedded in the collective memory of the people. These values coalesce around many concrete and abstract motifs, thereby becoming representatives of a meaningful existence. The structure shaped by the purest forms of imagination, its direct and indirect relationship with reality, and the layers of meaning woven with symbols place the fairy tale in a very special position among folk narratives. Among the symbols that come to life in the fantastic world of fairy tales, it is possible to say that the Sun and the cosmic imagery that emerges in connection with it hold a symbolically valuable appearance. The Sun, representing power,

* Dr. Öğr. Üyesi-Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Zonguldak- serdardenizozdemir@gmail.com (Orcid: 0000-0002-2389-2940)

brightness, light, progress, expansion, dissemination, and the inner potential of humans, is the celestial body that most clearly influences mythical thought among celestial figures. With its immense power, the Sun, positioned at the center of the secret that humans seek and strive to uncover, displays a highly varied symbolic function in Turkish fairy tales. In this article, the Sun symbol found in fairy tale texts collected from Anatolia and the Turkic world will be examined, aiming to analyze the symbols present in our collective codes. The scope of the article comprises fairy tales compiled from Anatolia and the Turkic world and published in book or book chapter form with a scientific perspective. The research universe of the study includes works such as "Altai Fairy Tales, Uzbek Folk Fairy Tales, Kazan-Tatar Fairy Tales, Selected Fairy Tales from Kazakh Fairy Tales, Chuvash Fairy Tales, Gümüşhane and Bayburt Fairy Tales, Elazığ Fairy Tales and the Propp Method, Taşeli Fairy Tales and Motif and Type Research in Upper Çukurova Fairy Tales." In the article, the Sun symbol identified in Turkish fairy tales is explained in subheadings within the context of its meaning. As a result, it has been observed that the Sun is included in the knowledge that humans have strived to reach from mythological times to the present, and Turkish fairy tales are a strong representative of Sun-centered symbolic thought.

Keywords: Fairy tale, Sun, symbol, culture, cult.

Giriş

Türk halk anlatıları içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan masal, kolektif hafızanın ürünü olan düşünceleri ihtiva eden kültürel bir değerdir. Bu değerın işlevsel ve anlamsal açıdan çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kuşaklar arasında iletişim kurma gücü, kültürel aktarım açısından önemi, hayal ürünü olmanın yanında gerçeklikle ilişkisi, insan eğitimindeki rolü, masalı edebî anlamda müstesna bir noktaya konumlandırmaktadır. Üzerinde bilimsel açıdan pek çok çalışma yapılan masal hakkındaki şu tanımlar, masalın daha iyi anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Saim Sakaoğlu masalı, "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür." (2002: 4) şeklinde tarif eder. Ali Berat Alptekin'in, "Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatımlar." (2002: XI) olarak tanımladığı masalı Esmâ Şimşek ise "Genellikle özel kişiler tarafından, kendilerine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği, klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür." (2001: 3) şeklinde ifade etmektedir. Bu tanımlar çerçevesinde masalın sembolik motifler açısından da önemli bir taşıyıcı konumunda olduğunu belirtmek gerekir. "Anlatılamaz ve görünmez bir gösterilene gönderen ve bundan dolayı da anımsaymadığı bu denkliği somut olarak tecessüm etmek zorunda olan ve bunu da uygunsuzluğu tükenmez bir biçimde düzelten ve tamamlayan ikonografik, ritüel, mitik yinelemeler oyunu aracılığıyla yapan işaret." (Durand, 1998: 12) şeklinde tanımlanan sembol etrafında yapılacak çözümlemenin, kültürel kodların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı açıktır.

Masal metinlerinde görünen anlamının yanında sembolik özellikleriyle de kaşımıza çıkan unsurlardan biri de Güneş'tir. Dünyayı

aydınlatan bu gök cismi parlak varoluşunun yanında sırlı bir imgelem dâhilinde kültürel bellekte yer almaktadır.

İnsanoğlunun çağlar boyunca büyük bir merakla anlamaya/anlamlandırmaya çaba harcadığı ve mitik düşüncenin odağına konumlandığı Güneş, Samanyolu Gökadası'nda bulunan ve kendi adıyla anılan sistemin merkezinde yer alan sarı bir cüce yıldızdır. Güneş ve Dünya arasındaki bağlantı ve etkileşimler mevsimleri, okyanus akıntılarını, hava durumunu, iklimi, radyasyon kuşaklarını ve auroraları yönlendirir (URL-1). Güneş'in astronomik açıdan gezegenimiz üzerindeki çok boyutlu etkisi, onu kolektif muhayyilenin ürünü olan halk anlatılarında da dikkat çekici bir noktaya konumlandırmıştır. Özellikle pek çok kültürel sistemin mitolojik tasavvurunda tapınılan ve/veya bir kült şeklinde saygı duyulan Güneş, animist düşünce açısından da yaşayan-canlı bir öge olarak kabul edilmiştir.

Güneş, çok tanrılı antik çağ toplumlarının inanışlarında tanrı vasfına sahip yaratıcı/düzenleyici bir güç şeklinde nitelenmektedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse Sümer mitolojisinde Güneş Tanrısı, Utu ismiyle anılmaktadır. "Sümer halkı, göz kamaştırıcı Güneş ışığını ve yaz aylarının dayanılmaz sıcaklarını, çok kısa süren çiçek açma mevsiminden sonra balçıklı toprağın bitkilerini yok etmesini, her sabah büyük dağların ardından doğan Güneş Tanrısı Utu'nun eseri olarak kabul etmişler. İnsanlar ve hayvanlar ona saygı duymuşlardır, çünkü o göz kamaştırıcı kudretine rağmen, insanlara karşı lütufkâr davranarak, ilkbaharda topraktan yeni hayatın fişkirmasını sağlamıştır." (Uncu, 2013: 352). Utu, benzer fonksiyonlarla ve Şamaş adıyla Sâmî Akadlara, Mezopotamya uygarlığı aracılığıyla da Hititlere geçmiştir (URL-2). Hitit mitolojisinde Güneş, tapınılan bir tanrıdır. "Güneş Hititlerde büyük kudretleri taşıyan bir tanrı ve bütün tanrıların hâkimidir. O her sabah denizden yükselir. Üç çift gözü vardır, canlı cansız her şeyi görür, işleri düzenler, bütün varlığı icabına göre idare eder. Sabahleyin doğarak gökler âleminde hüküm ve iradesini yürütür." (Uraz, 1992: 29). Nil'in bereketli topraklarına ev sahipliği yapan antik Mısır için, Güneş'in oldukça önemli bir yeri vardır. Mısır kültüründe Güneş, hayatı ve doğayı sembolize etmesi bakımından tanrılaştırılan bir cisim hâline gelmiştir. Güneş'in çeşitli tezahürlerinin farklı isimlerle anıldığı Mısır'da en büyük tanrı Güneşle doğrudan bağlantılı olan Ra'dır. Akşam Güneş'i Atum, öğle Güneş'i Horus, sabah Güneş'i Kephie, Güneş'in ülkesi olan gökyüzü Hathor ya da Nut gibi isimlerle anılır ve bunların hepsi tanrısal bir güç olarak Ra'nın betimlemeleridir (Hançerlioğlu, 2000: 426). Yunan mitolojisinde Apollon sanatın, şiirin ve Güneş'in tanrısıdır. Ana niteliği geleceği haber vermek olan bu tanrı, elinde bulundurduğu Güneş ışınlarını simgeleyen okları ile ışık ve Güneş'in sembolü olarak ortaya çıkar (Hançerlioğlu, 2000: 49). Tanrıların yolu anlamına gelen Japonların yerli ve millî dini Şintoizm'de Amaterasu Güneş tanrıçası biçiminde düşünülmüş ve kendisine ibadet edilmiştir (URL-2). Güneş'in çeşitli kültürlerdeki mitolojik yerinin yanında eski Türk dininde de dikkat çekici bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Güneş, bu din açısından tanrılaştırılan bir

unsur olmaktan ziyade, Gök tanrı merkezli inanış çerçevesinde kutsal bir varlık biçiminde saygı görmüştür.

Eski Türklerde ruha sahip canlı bir varlık olarak görülen Güneş'e yakarma, ondan dilekte bulunma gibi hususiyetler Güneş etrafında ortaya çıkan kutsiyeti ifade etmektedir (Roux, 2011: 133). Ayrıca hükümdarın çadır kapısının doğu yönüne doğru açılması, kurultayda hanın yüzünün doğu yönüne bakar vaziyette olması, Güneş'e yemin edilmesi, şaman davulunda yıldızlarla birlikte Güneş'in resmedilmesi, Oğuz Kağan'ın "Daha deniz daha müren; Güneş bayrak gök kurikan." (Bang ve Arat, 1936: 17) ifadesi gibi örnekler, bir kült olarak Güneş'in Türklerdeki önemini ortaya koymaktadır. Yusuf Ziya Yörükân'ın belirttiğine göre Müslümanlıktan evvelki Türk dinleri içerisinde "Gün Ata" şeklinde anılan ve dışı kabul edilen bir Güneş ilâhesi de mevcuttur. Bu kutsal varlık insanın en büyük dostudur. Her şeye hayat, hararet ve ışık verir. Göğün yedinci katında yaşamaktadır (2006: 57). Türklerin kadim inanışlarında Güneş'in çoğu zaman Ay ile birlikte anıldığını söylemek gerekir. Eski Türk dininde Güneş'in dışı Ay'ın ise erkek olarak kabul edildiği bilinmektedir. Ayrıca Türk mitolojisinde Güneş'in, ruhani varlıkların yaratılışının hammaddesi olduğuna, insanların koruyucusu sayılan Suyla adlı ruhun Güneş'in ve Ay'ın kırıntılarından yaratıldığına inanılır (İnan, 2006: 34). Güneş'in yaratılış üzerindeki etkisi, ilk insanlar açısından da kutsiyet atfedilen bir değer olması sebebiyle bu etkiden mühlhem Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, bütün dillerin kökeninin Türkçe olduğu ve dilin Güneşle ilgili doğal seslerden türediği ana fikrine sahip "Güneş Dil Teorisi" geliştirilmiştir. Bu teorinin ortaya koyduğu mühim esaslardan ve keşfettiği kanunlardan biri Güneş'in ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje ve dilin zuhurunda ilk amel olduğudur (İnan, 1936: 3). Güneş eksenli bütün bu kabul, inanış ve uygulamalar kolektif hafızanın taşıyıcısı olan Türk masallarında da kozmik imgeleme gönderme yapan sembolik özellikleri ile birlikte yer almaktadır.

Sembolik motiflerin güçlü bir taşıyıcısı olan masallarda yer alan Güneş sembolünü, Türk masalları merkezinde ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, ilgili sembol çerçevesinde tespit edilen motifler alt başlıklar etrafında açıklanmıştır. Bu makalenin kapsamı bağlamında Türk dünyasından ve Anadolu'dan derlenip bilimsel bir bakış açısıyla kitap/kitap bölümü olarak yayımlanan eserlerdeki masallar inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmanın araştırma evrenine "Altay Masalları, Özbek Halk Masalları, Kazan-Tatar Masalları, Kazak Masallarında Seçmeler, Çuvaş Masalları, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Elazığ Masalları ve Propp Metodu, Taşeli Masalları ile Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması" adlı eserler dâhil edilmiştir.

Kutsiyet Atfedilen Kozmik Bir Varlık Olarak Güneş

Türk masallarında Güneş, kadim Türk inanışlarıyla gelişen bütün düşüncelerle uyumlu şekilde kutsal ve ruha sahip canlı bir varlık olarak telakki edilmektedir. Bu yönüyle masalın mitik gerçekliğinde Güneşle

konuşma, Güneş üzerine yemin etme, Güneş'e dua etme, Güneş'in hükümdarlığı gibi motiflerle karşılaşmaktayız.

Doğaya bağlı kozmik güçler etrafında şekillenen düşüncede Güneş, sembolik açıdan bir güç unsuru olma vasfıyla ön plana çıkmaktadır. Bu durum, Altay Türkleri arasında anlatılan masalarda belirgindir. *İhtiyar Karı Koca* adlı masalda, ateşte pişen ekmeği kimin ateşten çıkaracağı konusunda anlaşmazlık yaşayan bir karı kocanın tartışması anlatılır. Tartışma devam ederken ihtiyar kadın ekmeği ateşten alır ancak o sırada şiddetli bir rüzgâr çıkar. Ekmek yuvarlanıp vadideki bir buza yapışır. Buza yapışan ekmeği almak için çabalayan karı koca, güçleri tükenince çaresiz bir şekilde buza, Güneş'e, buluta, dağa, porsuğa ve avcıya güçlü olup olmadıklarını sorar. Hepsi canlı birer varlık gibi dile gelir. Sonunda bulutlar savrulup Güneş'in önünü açar. Açılan Güneş de buzı eritir. Ekmek eriyen buzdan nehre kapılıp akar gider (Dilek, 2007: 706-707). Benzer bir motif, *İtpeş* adlı Altay masalında da görülür. Anlatıda Güneş'e güçlü olup olmadığı sorulunca Güneş güçlü olduğu cevabını verir (Dilek, 2007: 703). Güneş, fiziksel anlamda çok büyük bir güç kaynağıdır. Güneş'in çekirdeğinde meydana gelen füzyon tepkimeleri Dünya'yı ısıtan ve aydınlatan bir güç meydana getirir. Böylesine muazzam bir enerji barındıran Güneş'in gerçek gücü, masalarda da sembolik düşüncede açığa çıkmıştır. "Güneş hiyerofanileri bağımsızlık ve güç, egemenlik, zekâ dinsel değerlerini yansıtır. Bu nedenle bazı kültürlerde üstün varlıkların güneşleştirilmesi sürecine tanık oluruz." (Eliade, 2017: 140). Bir başka açıdan "Güneş'in göksel figürde (düşüncede) yaratıcı ve güçlü bir varlık şeklinde yer alması, verimliliği arttırıcı güce sahip olmasından dolayıdır." (Eliade, 2005: 162). Altay masallarında kendi gücü hakkında bilgi veren Güneş, tabiata canlılık kazandıran bir ögedir.

Güneş, sahip olduğu kudret sebebiyle Türk kültüründe üstün bir varlık olarak görülmüş bu durum onun dua, beddua ve yakarışlarda belirgin bir şekilde yer almasını sağlamıştır. *Közödöy* adlı Altay masalında ihtiyar bir adamın Közödöy adlı küçük oğlu, ağabeylerinin aksine babasının isteğini yerine getirir. Bunun üzerine ihtiyarın sözleri, Güneş etrafında şekillenen kutsiyet açısından önemlidir: "Ak-Kajat'ın doğusunda Tasenir adlı kayanın altında bir mağara var. Bir gün ihtiyacın olursa, o mağaraya gidip, toprağa, suya, aya ve Güneş'e dua et, yiyecek saçı saç (baş eğip, dua et) o mağaranın kapısı açılır. Mağaranın içinde sihirli tulpar, argımak atı var. O ata binersen, sen de onun gibi sihirli olursun." Oğlan mağaranın olduğu yere gidip toprağı, Ay'ı, suyu ve Güneş'i övünce mağaranın kayalarla kapalı olan kapısı açılır (Dilek, 2007: 262-363). Masalda mukaddes yer su iyeleri ile birlikte Ay'a ve Güneş'e dua edilmesi, Türklerdeki yer ve gök telakkisinin sembolik bir yansımasıdır. Mağara, arketipsel sembolizmde balinanın karnı olarak nitelendirilen bir erginleşme mekânıdır. Aynı zamanda kutsal anne ile özdeş doğurgan bir unsurdur. Su, varoluşun en büyük potansiyelini taşıyan mitik güce sahip bir ögedir. Toprak ise yaratılışın hamurudur. Bütün bu ögeler, bolluk, bereket ve çoğalma ile ilişkili doğa kültleridir. Masalda bu doğa kültlerinin; kozmik bilgide güzellik, temizlik, yeniden doğuş sembolü olan Ay

ile bilgelik, bütünlük, gizem sembolü olan Güneş (Bayat, 2011: 275, 297) etrafında ele alınması, yeri ve göğü kapsayan bütünleyici bir etki taşımaktadır. Bu unsurlara saçı saçılması ve kansız kurban adanması, sonrasında ise tazim ile duada bulunulması mitik Türk düşüncesinin kolektif bir yansımasıdır. Türk masallarında Güneş'ten istekte bulunma motifi, Çuvaş Türklerine ait bir anlatı olan *Yaşlı Adamla Kadının Üç Oğlu* adlı masalda da karşımıza çıkmaktadır. Masalda anlatıldığına göre bir evden para çalan hırsızlardan biri diğerlerinden daha az pay alır. Bunun üzerine hırsızın, arkadaşları için ettiği beddua, Güneş motifi ile ilgilidir: “Ey Güneş baba, bana eksik verdikleri için bunları çarp.” (Bayram, 2023: 312). Türklerde yaşamın kaynağı olduğu için çoğu kez dişil formda algılanan Güneş'in (Roux, 2015: 94) bu anlatıda atalar kültü etrafında oluşan düşüncenin etkisiyle eril biçimde anılması dikkat çekicidir. Güneş, ateş kültü açısından değer gören bir gök cismi olarak ateşin sahip olduğu eril gücün de sembolik bir tezahürüdür. Her ne kadar Türk kültüründe Güneş dişi, Ay ise eril bir unsur biçiminde kabul edilse de Güneş'in “tek sayılar, erillik, kağanlık, baba, ışık, gündüz, evç (en yüksek nokta), güney, doğu, sıcaklık, ateş, kızıl renk, sarı renk” (Bayat: 2011: 299) gibi simgeleri de bulunmaktadır. Ayrıca Türk masallarında Güneş'in bir hükümdar olarak anılması, eril vasfını destekleyen bir imgelemi ortaya çıkarmaktadır. *On Birinci Ahmet* adlı Kazan-Tatar masalında cin padişahı, Güneş padişahının kızına âşık olur ancak Güneş padişahı kızını elmas padişahının altın toynaklı atını getirene vereceğini açıklar. Bunun üzerine cin padişahının elinde tutsak olan kahraman, esaretten kurtulabilmek için bu atı getirmek şartıyla sembolik bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sürecinde elmas padişahı da atı vermek karşılığında Ay padişahının altın bülbülünü ister. Kahraman altın bülbülü elmas padişahına, altın toynaklı tayı da Güneş padişahına verip Güneş padişahının kızını alıp dönüş yoluna varır (Gültekin, 2013: 590-600). Masalda Güneş'in bir hükümdar şeklinde nitelendirilmesi paralelinde, Türklerde hem Güneş'in hem de Ay'ın hükmetme gücüne sahip (Esin, 2001:148) varlıklar olduğu söylenebilir. Milleti doyurmak, giydirmek ve korumak hususunda üzerine yüklenen vazife, Türk düşüncesinde hükümdarın Güneş olarak vasıflandırılmasına olanak sağlamıştır. Gökyüzünde parlayan Güneş'in hükümlerlik simgesi ve kut verici olduğu (Bayat, 2011: 300) inanışına bağlı şekilde, antropomorfik tasarımda hükümdarın kutlu bir varoluşu temsil ettiği görülür.

Güneş'in inanış merkezli kültürel varlığı etrafında kutsiyet ifade eden yönlerinden biri de üzerine yemin edilmesi ile ilgilidir. *Dünürücü Tilki* adlı Altay masalında Ay ve Güneş üstüne yemin etme (Dilek, 2007: 205), *Celmeş* adlı Altay masalında ise Güneş'e bakıp yemin etme motifi ile karşılaşmaktayız (Dilek, 2007: 618). Yemin, insanı kutsal bir antlaşma ile bağlayıcı kılan bir sözün veya davranışın ifadesidir. Bu antlaşma, Güneş gibi gören, parlayan ve hükmeden bir güç üzerine yapıldığında, inkâr edilemez bir gerçekliğin simgesi hâline gelir. Masalarda kolektif muhayyile, Güneş üzerine yemin ile doğruluğu yüceltir. Nitekim Güneş, Kur'an-ı Kerim'de de

“Güneş’e ve onun aydınlığına andolsun.” (91/1) ayetiyle üzerine yemin edilen bir varlık olarak değerli bir anlama sahiptir.

Güneş, sahip olduğu üstün özellikleriyle insan ruhuna ait fenomenlerin güçlü bir etkileşim alanı bulduğu masalarda, Türk kültüründe üzerine yüklenen kutsiyeti sembolik motifler ile birlikte aksettiren bir unsurdur.

Sembolik Seyahatin Kozmik Boyutu: Güneş Merkezli Erginleşme Serüveni

Türk masalarında Güneş, kahramanın sembolik serüveninde karşımıza çıkan arketipsel bir ögedir. Bu bağlamda Joseph Campbell tarafından sistemli hâle getirilen ve monomitin çekirdeği olarak kabul edilen kahramanın standart serüvenin “ayırılma, erginleşme ve dönüş” aşamalarında, Güneş’in ve Güneş’e bağlı sembollerin gün yüzüne çıktığı görülür. “Kahraman, olağan dünyadan çıkıp doğaüstü tuhafıklar bölgesine doğru ilerler: burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer kazanılır: kahraman bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri döner.” (2010: 42). Bu yolculuk sırasında Güneş, arketipin taşıdığı “ilk form” a gönderme yapan anlamı etrafında kolektif bilinç dışından bilince ulaşan sürecin de merkezine konumlanır.

Masal kahramanının kendiliğe ulaşma serüveninde kozmik bir güç taşıyan Güneş, *Güneşle Ayın Haracı* adlı masalda, kahramanı maceraya çağıran bir unsur olarak belirir. Masalda bir ülkenin padişahı, kızını vermek istemediği oğlanı Güneşle Ay’ın haracını almak üzere görevlendirir. Bu imkânsız işi başarmak için sembolik bir yolculuğa çıkan oğlana, iki yol ayrımında karşılaştığı Hızır yardım eder. Hızır, oğlanı sırtına bindirip bir mağaranın kapısında bırakır ve ona: “İçeri girince yanacaksın ne kadar zor olursa olsun yana yana gireceksin.” der. Hızır’ın söylediğini yapan oğlan, yandıkça daha da içerilere gider. İçerden bir ses gelir: “Hey padişah! Kendine gel, yazılan yazı bozulmaz. Yoksa tahtını tacını başına yıkarım.” Oğlan mağaradan çıkıp Hızır’ın yardımıyla yol ayrımına gelir. Hızır’ın yazdığı nameyi de padişaha götürür. Nameyi okuyan padişah da yaptığı hatayı anlar ve kızını oğlana vermeye razı olur (Sakaoğlu, 2002: 334-335). Taşıdığı anlam bakımından toprakla ilgili bir vergi olarak nitelendirilen haracın Güneş’ten alınmasını istemek sembolik açıdan önemlidir. Çünkü toprağın bolluğu ve bereketi, Güneş’in varlığına bağlıdır. Ancak bu görev tabiatın doğal nizamına aykırıdır. Bu imkânsız istek karşısında sembolik serüvene çıkan kahramana, yüce bireyin bir yansıması olan Hızır yardım eder. Bu aşamada kahraman Güneş’ten bir parça alabilecek kozmik enerjiye henüz sahip değildir. Ayrıca Güneş’ten haraç almak, kutsal dengeyi bozma potansiyeli bulunan bir anlam taşır. Bu dengeyi korumak ve kahramanın psişik gücünü kendiliğe ulaştırmak için Hızır son derece önemlidir. Hızır bilgelik sembolüdür. “Hızır bir yandan üstün bilgeliği simgelerken, diğer yandan bilgelikle uyuşan ve aklın ötesindeki bir davranış biçiminde bulunmaktadır.” (Jung, 2006: 354). Masalda Hızır ve Güneş etrafında şekillenen sembolik görüntü, kahramanın

kendiliğe ulaşması bağlamında bilinçaltında yatan potansiyel düşünce ile uyumludur.

Kahramanın sembolik yolculuğunda Güneş'i doğrudan ve/veya dolaylı biçimde temsil eden çeşitli sembolik motiflerin dikkat çekici bir anlam doğrultusunda bir araya geldiği görülür. Yukarıçukurova yöresinden derlenen *Üç Bacı* adlı masalda, padişahın oğlunun kendisiyle evlendiği takdirde saçlarının yarısı altın yarısı gümüş olan ikiz çocuk doğuracağını söyleyen kızın sözlerini, lamba/ateş yakma yaşağının olduğu bir günde duyan şehzade, bu kızla evlenir. Ancak ablaları tarafından iftiraya uğrayan kızın doğurduğu çocuklar, bir cadı karısı tarafından sandığa konulup suya bırakılır. Çocukları, yeraltında yaşayan bir adam bulur ve onları yaşadığı ülkeye götürür. Günün birinde bu çocuklardan erkek olanı, taşı toprağı altın olan bu memleketten ayrılır, sihirli bir yüzük sayesinde yeryüzüne ulaşır. Kahraman, gökyüzünde parlayan yıldızları görür ve büyük bir aydınlanma yaşar. Burada sembolik bir yolculuğa çıkar. Umutsuz Dağ adındaki varoluş mekânında Nurşen Hanım'ın balığını ve ışığını elde etmek için maceraya atılır (Şimşek, 2001: 212-217). Masaldaki bütün bu unsurlar, doğrudan Güneş motifinin sembolik bir yansımasıdır. Masalda Güneş ile ilgili en dikkat çekici motif, özellikle altın ve gümüş sembolü etrafında anlamlıdır. Çünkü altın Güneş'in, gümüş ise Ay'ın yeryüzündeki tezahürüdür. "Altın, en değerli metal olarak, gezegen sisteminde daima Güneş'e atfedilmiştir ve genellikle çürümeme ve ölümsüzlükle ilişkilendirilmiştir." (Franz v., 2022: 94-95). Masalın kahramanı olan çocukların altın ve gümüş ile bağı, idealize edilmiş beden tasavvuru içinde üstün bir görüntü taşımaktadır. Masalda dairesel formuyla Güneş'e benzer bir imgeleme sahip olan yüzük, sihirli bir eşya biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kahramanı yeraltındaki karanlık ortamından aydınlık yeryüzüne ulaştıran yüzük, âdeta mandala vasfıyla "Kaos'u, Kozmos'a dönüştürme" (Jung, 2006: 77) gücüne sahiptir. Kahramanın serüveninde bir engel biçiminde beliren dağ ise "Umutsuz Dağ" nitelendirmesiyle son derece önemlidir. Türk kültüründe dağ merkezli sembolik düşünce, masalların muhtevasına da yansımıştır. "Eski tasavvurlarda dağ, insan vücudu ile bağlantılı olarak görülür. Dağ da tıpkı insan gibi evrenin modelidir. Ona göre de Mitolojik Ana'nın türevidir olduğu bilinen dağ, sabahları Güneş'i rahminden dışarı bırakarak, geceleri onu yutar." (Bayat, 2007, 226). Güneş'in mitik bir temsilcisi vasfıyla beliren altın saçlı kahramanın karşısına çıkan dağ, aşılması gereken kutsal eşiğin ifadesidir. Kahraman, erginleşme serüveninde dağ engelini geçerek dağın Güneş'i yutan karanlığından kurtulur. Böylece tasavvufta insan-ı kâmil, arketipsel sembolizmde ise kendilik şeklinde ifade edilen üstün insan biçimine ulaşır.

Güneş motifinin kahramanlık mitosuna ilişkin sembolik görünümü *Kence Batır* adlı Özbek masalında belirgin bir şekilde yer almaktadır. Masalda anlatıldığına göre Güneş ışığında altın tüyleri parlayıp göz kamaştıran kuşu, padişah altından bir kafese koydurur. Bunun üzerine kuş yiyip içmemeye ve ötmemeye başlar. Padişah kuşa "Öt, kendini de bizi de şad

et” deyince kuş dile gelir: “Bu sualime cevap verirseniz öterim” der. Sualî; “Bütün canlılara hayat veren Güneş tam öğle vakti yükselip tepede dik duruyor. Bütün ormanlardaki, bağlardaki nefis güllere ışınlarını doldurup solduruyor. Her şeyi yoruyor ve yavaş yavaş yine yürümeye başlıyor. Güneş’in tam tepede bir süre durmasının sebebi nedir?” şeklindedir. Bu sualin cevabını bulmak için Kence Batır adında bir çoban, sembolik bir seyahate çıkar. Yolda birbiriyle savaşıyan iki ulu dağ ile nehrin suyunu kesen devasa bir balıkla karşılaşan kahraman, sonunda atıyla birlikte yeryüzünün ucuna varır. Her tarafın karanlık olduğu ne Güneş ne Ay ne de yıldızların görüldüğü o yerde atı dile gelir ve “Şimdi yelemden sıkıca tut, öyle kamçılı ki derimden geçip kemiğime ulaşsın. Acıma vur. Şimdi biz yerin altına, zulümata ineceğiz. Orada ya Güneşle ya da onun annesiyle karşılaşacağız.” sözleriyle yeraltına doğru yol alır. Yeraltı, anne Güneş’in yaydığı hafif bir ışık ile aydınlanır. Anne Güneş, kahramanı ve atını iyilikle karşılar ve onlara ne istediklerini sorar. Kahraman tazim kılıp selam verir, anne Güneş’in karşısında diz çöker. Güneş’in; bütün varlıkların eziyet çekmesine, kuşların susmasına, otların solmasına, insanların gölge aramasına sebep olan öğle vakti tam tepede durmasının sebebini, yolda karşılaştığı iki dağın cenk edip yeri kımlatmalarının nedenini ve ırmağın önünü kesip şehirleri susuz bırakan balığın hikmetini sorar. Anne Güneş cevap vermez ve dönüş vakti gelince kahramanı Güneş’in sıcaklığının ulaşamayacağı ama sözlerinin duyulacağı bir yere saklar. Bir müddet sonra anne Güneş, oğluna bütün bu olanların sebebini sorar. Yeryüzüne çıkmamasına rağmen anne yüreği ile bütün bu olanları sezdiğini söyler. Güneş, dağların kavga etmelerinin sebebini ve nasıl duracaklarını, balığın neden olduğu susuzluğun nasıl çözüme kavuşturulacağını açıkladıktan sonra tam tepede durmasının sebebini şöyle bildirir: “Bir kız her gün öğlen vakti ırmağın kıyısına çıkıp saçını tarıyor. O öyle güzel ki beni de kendine bağladı. Saçlarını örüp biraz oturduktan sonra suyun altına gidip dalıyor. Anne, gayri ihtiyari bu kızın güzelliğini seyre dalıp bekliyorum. Bu kız her hangi bir yiğit suyun altından çıkarıp götürürse ben de bundan böylece kurtulurum.” Anne Güneş, bütün bu sözleri duyan masalın kahramanını yeni maceralara atılmak üzere uğurlar (Baydemir, 2013: 506-514). Masalın henüz başında Güneş, altın ve kuş sembollerinin imgesel birlikteliği dikkat çekici bir biçimde sunulmaktadır. Kuşlar etrafında oluşan sembolizm, çeşitli yönleriyle Güneş sembolizmi ile uyumludur. Kuşlar pek çok kültürde genellikle “göklerin, ruhsal yükselmenin, yüksek şuur hâllerine geçişin, esîrî ortamdaki yükselişin, dünyasallıktan uzaklaşmanın, hafifliğin, semaviliğin, ruhların, sezgi ve ilhamın, gök ile yer arasındaki irtibat ve aracılığın” (Salt, 2023: 228) sembolüdür. Masalda kuşun, Güneş ile ilgili bir bilinmezi ortaya çıkarmak amacıyla sormuş olduğu soru, kahramanı sembolik bir serüvene sürükler. Kahramanın erginleşme serüveni sırasında, yeraltında Güneş’in annesi ile karşılaşması, karanlık-aydınlık düalizmi içerisinde zıtlık-bütünlük prensibini yansıtır. Burada belirtilmesi gereken bir husus, Türk mitolojik düşüncesinde Ay Dede, Tanrı’nın; Güneş Ana da yağız yerin simgesidir.

Mitolojik metinlerde Güneş'in kadın formunda tasarlanması onun yukarı-aşağı dikotomisinde yeri temsil etmesi ile ilgilidir (Bayat, 2011: 301). Anne Güneş, karanlığı aydınlatan bilgeliğiyle saygın bir konumda bulunur. Masalda Güneş'in dişil görünümünün Umay kültü ile bağlantılı olduğu da söylenebilir. Kadınların ve çocukların koruyucusu olan bu ruh aynı zamanda Güneşle ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 2011: 26). Sembolik serüvenin devamında kahramanın yardımcısı şeklinde beliren anne Güneş'in, oğlu Güneş'ten yeryüzündeki tuhaf olayların sebebini öğrenmesi de annenin koruyucu vasfıyla uyumludur. Sonuçta pek çok gizli bilgiye sahip olan kahraman, erginleşme serüveninde aşama kaydetmiş biçimde yoluna devam eder.

Türk masallarında kahramanın sembolik serüveninde, Güneş'in arketipsel bir öge olarak kolektif bilinç dışına ait sembollerin güçlü bir taşıyıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Masallar aracılığıyla kuşaklar boyunca aktarılan bilginin psikomitolojik açıdan da önemli veriler ihtiva ettiği açıktır.

Güzelliğin Kozmolojisi: Güneşten Güzel Varoluş Biçimleri

Güneş, güzellik fenomeninin odağında bulunan sembolik bir unsurdur. Parlak bir varoluşun temsilcisi olan ve ışığıyla yeryüzüne bereket saçan bu gök cismine bağlı güzellik algısı, Türk masallarında da kozmik bir imgelemin göstergesi konumundadır. Bilgi, zekâ, cesaret, iyilik, ahlak gibi güzellik göstergelerinin estetik bir beden algısı etrafında birleşmesi ile ortaya çıkan düşünce, Güneş'in kültürel bağlamına uyumludur.

Güneş'i bir güzellik sembolü yapan kolektif düşüncenin bilgelikle ilişkili yönü, *Nar Adlı Kız* masalında karşımıza çıkmaktadır. Masalda kötülüğü temsil eden üvey anne, Güneş'e "Gün, sen mi güzelsin ben mi güzelim?" diye seslenir. Güneş ise "Ne sen güzelsin ne de ben güzelim, Nar adlı kız güzel" cevabını verir (Şimşek, 2001: 160). Güneş'in bu cevabı, her şeyi gören göz olarak, sınırsız bilgiye sahip olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. "Güneş, canlı yaratığın olduğu gibi, göğün de kalbidir. Ama tam tepe noktasına gelince, dünyayı gören göz olur. Gönderdiği ışınlar bilinçli bilgiyi gösterdiği için Güneş bir kozmik akıl olur." (Ersoy, 2000: 180). Güneş'in, kendisinden daha güzel olduğunu söylediği kızın adının "Nar" olması da dikkat çekici bir anlama sahiptir. Nar, bolluk ve bereket simgesi olan bir meyve olarak Güneş'in yeryüzündeki tezahürlerinden biridir. Nar yuvarlaklığıyla Güneş'i ve Ay'ı, kırmızı/sarı rengiyle Güneş'i çağırıştırır. Güneş ve Ay gibi sonsuz ışık, güzellik kaynağı olarak nar, içindeki binlerce tane ile doğumun ilk yumurtasını taşımakta olup, yeniden doğumun, arınmanın kutsal mekânını ifade eder. Nar, göğün kutsallığında Güneş'in hayat vericiliğiyle bütünleşmiş bir cennet meyvesidir. Güneş/nar, tabiata bolluk ve bereket dağıtan, gizil bir ışıktır. Nar, halk inanışları ve ritüellerinde de Güneş ve gök ile birlikte anılarak kutsal sayılmıştır (Şenocak, 2016: 231, 239). Türk masallarında güzelliği bütüncül bir değer biçiminde taşıyan kızların isimlerinde ve bedenlerinde Güneş ile ilgili simgeleri görmek

mümkündür. *Mayıl ile Âb-ı Güneş* adlı masalda güzellik timsali olan kızın adı (Şimşek, 2001: 236-240) doğrudan Güneş'i temsil etmektedir. *Melikşah* adlı masalda peri kızı Şemse-bânu adını taşımaktadır (Sakaoğlu, 2002: 397-404) Şems, Arapçada Güneş anlamına gelmektedir. *Sihirli Taş* adlı masalda gökyüzünde görülen iki Güneş'ten biri, aslında Güneş'in nuruyla boy ölçüşebilecek kadar güzel olan padişahın kızının ışığıdır (Alptekin, 2002: 237). *Arık-Bökö* adlı Altay masalında Erke-koo adlı kızın yüzünün güzelliği Güneş'e benzetilir (Dilek, 2007: 380). Güneş'e yönelen bütün bu isimlendirme ve benzetmeler, güzelliği yücelten bir anlam taşımaktadır. Kültürel belleğimizde yer alan güzellik düşüncesi, masalların sembollerle örülü dünyasında Güneşle birlikte aydınlık bir imgelemi yansıtmaktadır.

Rüyada Görülen Güneşin Kozmik İmgelemi

Güneş, Türk kültüründe çok boyutlu bir varoluşu temsil eden, imgesel bakımdan güçlü anlamlara sahip kozmik bir unsurdur. Bu unsurun belirlediği sembolik alanlardan biri de rüyalardır. Masalarda rüya etrafında gerçekleşen simgesel düşüncede Güneş, Ay ve yıldız gibi gök cisimleri yüksek bir varoluşa ulaşmayı temsil etmektedir.

Rüya motifi bağlamında göksel figürlerin belirlediği *Çocuğun Rüyası* adlı masalda bir çocuk, rüyasında Ay, yıldız ve Güneş'in koynunda olduğunu görür. Sabah kalkınca gördüğü rüyayı annesine ve öğretmenine anlatmak ister ancak "hayrola" demedikleri için anlatmaktan vazgeçer. Mektep sonrası evine dönmek üzere yola çıkan çocuk, yolda karşılaştığı çobana rüyasını anlatır. Çoban sahip olduğu sürü karşılığında çocuğun rüyasını satın alır. Bu rüyayı satın aldıktan sonra sembolik bir yolculuğa çıkan çoban, pek çok şekilde sınıandıktan sonra ülkesine padişah olur ve sevdiği kızla evlenir (Alptekin, 2002: 256-261). *Rüya* adlı Elazığ masalında, masalın kahramanı olan oğlan sırlı bir rüya görür. Rüyasını annesinden, babasından ve yolda karşılaştığı bir yolcudan saklayan oğlan, yolcu tarafından bir kuyuya atılır. Kuyuda karşısına çıkan gizemli dünyada pek çok macera yaşayan kahraman, masalın sonunda hem padişahın kızıyla hem de Sultan Hanım ile evlenir. Bu sırada ortaya altından bir leğen getirilir ve padişahın kızı sol yanda, Sultan Hanım da sağ yanında durmakta iken kahraman yıkanmaya başlar. Kahraman bir rüya gördüğünü belirtir, kızların ikisi birden "Hayrola" deyince kahraman rüyasında Ay'ın sol omuzuna Güneş'in sağ omzuna konduğunu söyler. Rüyanın tabirini yapan kızlar da Ay ve Güneş'in kendileri olduğunu açıklar (Türkeş Günay, 2011: 357-360). *Rüya Satın Alan Keloğlan* adlı Kazak Türklerine ait masalda ise zengin bir adamın cariyesi rüyasında başından Ay'ın doğduğunu, ayağından Güneş'in çıktığını, kalbinin üstünden ise bir yıldızın doğduğunu görür. Rüyasını tabir ettirmek üzere yola çıkan cariyeye, Keloğlan ile karşılaşır ve rüyasını Keloğlan'a bir tosun karşılığında satar. Bundan sonra Keloğlan, demirden çarık giyip eline demirden bir asa alarak bu rüyanın anlamını öğrenmek üzere sembolik bir serüvene atılır. Keloğlan, masal boyunca aştığı engellerin sonunda iki asil kadınla evlenir. Bir de oğlu olur. Büyük karısı rüyasının tabirini: "Başından Ay doğması ile beni aldın,

ayağından Güneş çıkmasıyla da hanın kızını aldın, kalbindeki yıldız ise şu oğlundur, rüyan gerçekleşti.” sözleriyle dile getirir (Alptekin, 2003: 317-326). *Rüya* adıyla Yukarıçukurova yöresinde anlatılan masalda ise medresede okurken bir rüya gören oğlanın rüyasındaki Ay ve Güneş, ileride evleneceği kızları simgelemektedir (Şimşek, 2001: 198). Güneş, taşıdığı anlam bakımından rüyalarda çeşitli şekillerde tabir edilir. Bununla birlikte genellikle güç, ikbâl, mevki sahibi olmak, kutsanmak, güzel kadın gibi anlamlara sahiptir. Türk halk kültüründe rüya motifi ile ilgili bir çalışması olan Çelebi, masalarda Güneş, Ay ve yıldızların birer simge olarak kullanıldığını belirtir. “Bu simgeler masalarda güce ve güzel kızlara işaretler. Masal kahramanın rüyasında sağında Güneş’i solunda Ay’ı görmesi aynı anda iki kızla evleneceğine işaretler.” (2017: 403). Çalışma kapsamında ele alınan masalarda Güneş ve Ay etrafında oluşan imgelem, Çelebi’nin tespiti ile uyumludur. Her iki masalda da Güneş ve Ay ile değer ifade eden rüyaları satın alan kahramanlar, erginleşme serüvenlerinin sonunda büyük bir mükâfata kavuşurlar. Nitekim Güneş ve Ay, tamlık/bütünlük simgeleridir ve tekâmül etmiş ruhun da habercisi konumundadır.

Kozmik Bir Doğa Olayı: Güneş Tutulması

Yeryüzünde var olduğu andan itibaren yaşadığı evreni anlama çabası içerisinde olan insan, kozmik bir doğa olayı olan Güneş tutulmasına zihninde önemli bir yer ayırmıştır. Politeist dinlerde tanrılar panteonunun odağında bulunan Güneş’in tutulma hadisesi etrafında bir anda kararması, çoğunlukla büyük bir uğursuzluk olarak düşünülmüş, bunun sonucunda kötülükle ilgili fenomenlerin belireceğine inanılmıştır.

Türk kültüründe Güneş tutulmasına bağlı muhtelif inanışlar bulunmaktadır. Özellikle Ay ve Güneş’in zaman zaman kötü ruhlarla mücadele ettiklerine ancak bazen yakalayıp karanlık dünyasına sürüldüklerine inanılır. Güneş ve Ay’ın tutulmasının sebebi budur (İnan, 2006: 29). “...Kün-Toyon, Güneş tanrısı idi... Ay ile Güneş, arasında kavga ediyorlar. Kötü ruhlar da bu kavgayı tutuşturuyorlardı. Kötü ruhlar Güneş’i ele geçince, Güneş tutuluyordu.” (Ögel, 2010: 188). Türk kültüründe uğursuz bir durum olarak yorumlanan Güneş tutulmasına bağlı uğursuzluğu gidermek için çeşitli uygulamalara başvurulur: “Güneş tutulması sırasında göğe doğru tüfek, tabanca atılması, davul çalınması, gürültü çıkartılması Türk inanç sisteminde görülen kara ve ak iyeler ile ilgili inançtan kaynaklanır. Güneş’in yüzünü kara iyelerin kapattığına ve ışığın yeryüzüne inmesine engel olduklarına inanılır. Bu yüzden onları korkutup kaçtırmak için adı geçen yollara başvurulur.” (Kalafat, 2006: 45). Elazığ yöresinden derlenen *Ahmet Ağa* adlı masalda gündüz vakti karanlığın sebebi Güneş tutulmasına bağlanır (Türkeş Günay, 2011: 233). Gündüz vakti havanın kararması bilinç dışında yaşayan bilgi açısından son derece olumsuz bir durumdur. Çünkü karanlık, bilinmezlik ve kötülük alametidir. Hemen hemen bütün tradisyonlarda yer alan karanlık sembolü, evrenin başlangıçtaki hâli olarak nitelenen kaosu temsil etmektedir (Salt, 2023: 193). İnsan zihni,

kargaşadan düzene ulaşma ve dünya nizamını devam ettirme arzusu nedeniyle, kaosun bir temsilcisi konumunda bulunan Güneş tutulmasına olumsuz bir anlam atfetmiştir. Bu anlam, Türk masallarında da benzer bir şekilde yer almıştır.

Sonuç

Türk halk anlatıları içerisinde önemli bir yere konumlanan masal, insan hayalini gerçek ile buluşturan bir değere sahiptir. Bu bağlamda kültürel kodların çeşitli semboller ile bir araya geldiği masalın gizemli dünyasında, Güneş'in de güçlü bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür. Güneş, varoluşun sırlı gerçekliği içerisinde ısıtan, aydınlatan, olgunlaştıran, sarartan, çürüten, zamanı tayin eden yönleriyle kadim çağlar boyunca zihinlerde merak uyandırmıştır. Sembolik açıdan alçalan ve yükselen, doğan ve batan, ışınlarını evrene salan bir değer şeklinde düşünülen Güneş, ontik anlamını kolektif muhayyilenin yatay ve dikey boyutlu bütün katmanlarına ulaştırmıştır. Güneş, insanın mitolojik çağlardan günümüze kadar sahip olmaya çaba harcadığı bilgidir. Bu durum Güneş'e epistemolojik bir anlam da katmaktadır. "Us" a gönderme yapan aynı zamanda duygulardan ilham alan değeriyle Güneş, kültürümüzde ahenkli bir biçimde yer edinmektedir.

Türk masallarında eski Türk inanışları etrafında ortaya çıkan düşüncelerin bir taşıyıcısı olan Güneş, masal kahramanın kutsal serüveninde, arketipsel yönden töze göndermede bulunan bir gök cisimidir. Kendiliğe/ruhsal olgunluğa ulaşmanın ve böylece evrene düzen getirmenin anahtarı olan Güneş, aşılması gereken kutsal eşiğin sembolik işaretidir. Bir başka açıdan Güneş, sadece parlak beden tasvirlerinin değil, bilgelikle bütünleşen güzelliğin fenomenolojik açılımıdır. Güneş, rüyalarda belirlediğinde hükümdarlıkla ilişkili, mutlak otoriteyi temsil eden, dişil/eril enerjiyle yüklü, talih simgesi, yücelen bir değer biçiminde anlam kazanmaktadır. Mitik bakımdan önemli bir gizeme sahip olması anlamında Güneş tutulması ise karanlığın bütün olumsuzluğu ile özdeştir. Buna rağmen bu karanlık, halkın kadim bilgisinde var olan çeşitli uygulamalar aracılığıyla aydınlığa dönüşür.

Güneş merkezli bu çalışmada, masalarda yer alan sembollerin çözümlenmesiyle, kültürel kodlarımızın da daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için konunun kapsamına dâhil edilen masal metinleri incelenmiş Güneş etrafında beliren semboller ilgili başlıklar altında ele alınmıştır. Sonuç olarak insanın varoluşsal anlam arayışı içerisinde Güneş'in de bulunduğunu ve Türk masallarının, Güneş merkezli sembolik düşüncenin kıymetli bir temsilcisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Ankara: Akçağ.

Alptekin, A. B. (2003). *Kazak masallarından seçmeler*. Ankara: Akçağ.

- Bang, W. – Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Bayat, F. (2011). *Türk mitolojik sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baydemir, H. (2013). *Özbek halk masalları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayram, B. (2023). Çuvaş masalları. *Türk Dünyası Masal Araştırmaları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (çev.: Sabri Gürses), İstanbul: Kabalcı.
- Çelebi, M. S. (2017). *Türk halk kültüründe rüya*. Konya: Kömen.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı.
- Dilek, İ. (2007). *Altay masalları*. Ankara: Alp.
- Durand, G. (2017). *Sembolik imgelem*. (çev.: Ayşe Meral), İstanbul: İnsan.
- Eliade, M. (2005). *Dinler tarihi inançlar ve ibadetlerin morfolojisi*. (çev.: Mustafa Ünal), Konya: Serhat Kitabevi.
- Eliade, M. (2017). *Kutsal ve kutsal dışı-dinin doğası*. (çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Alfa.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve yorumları*. İstanbul: Dönence.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı.
- Franz v., M. L. (2022). *Masalları yorumlamak*. (çev.: Canberk Şeref), İstanbul: Pinhan.
- Gültekin, M. (2013). *Kazan-Tatar masalları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya inançları sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (1936). *Güneş dil teorisi üzerine ders notları*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- İnan, A. (2006). Tarihte ve bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji*. (çev.: Ender Gürol), İstanbul: Payel.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Ebabel.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (2006). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi. I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ.
- Salt, A. (2023). *Semboller ansiklopedisi*. İstanbul: Ruh ve Madde.
- Şenocak, E. (2016). Halk anlatı ve inanışlarında mitolojik bir meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 228-251.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova masallarında motif ve tip araştırması I-II*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Türkeş Günay, U. (2011). *Elazığ masalları ve Propp metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uncu, E. (2013). Mezopotamya, Mısır ve Anadolu medeniyetlerinde güneş kültürü. *History Studies-International Journal of History*, 5(1), 349-366.
- Uraz, M. (1992). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Mitologya.
- Yörükkan, Y. Z. (2009). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://tua.gov.tr/tr/blog/gunes/gunes> (Erişim: 20.06.2024).

URL-2: Ahmet Güç. Güneş. TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/gunes#1-dinler-tarihi>
22.06.2024). (Erişim:

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":
Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.
Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.